

A READING ON TEVFİK NEVZAT AND HIS DEATH

Tevfik Nevzat ve Ölümü Üzerine Bir Okuma

Ruhi İNAN¹

Abstract

While contemplating overcoming the difficulties faced in the late period with procedural alterations, the Ottoman found itself struggling with its internal matters. It was attempted to prevent the negative developments and restrictive measures were taken. Westernization movements, which gained speed and momentum with Tanzimat caused a loss of state's sensitiveness to the events taking place within itself, thus arriving at wrong solutions with a mistaken diagnosis. Institutions, not only within the state but also outside of it, had their share of this situation. Social expectations, general tendency of the time for nationalism with the prospect of independence made it necessary/natural for the state to take a series of measures related to these matters. Certainly, these measures were applied extensively above the normality by the guardians of the law and sometimes they resulted in deaths. Tevfik Nevzat, who was dealing with literature and politics in İzmir, was one of those persons affected by this negative atmosphere in this period of chaos and social depression. Things written about his death sparked many doubts afterwards. In this study, this sad event is evaluated taking into account the texts written about his death as well as his letters to friends and to his brother.

Key words: *Tevfik Nevzat, Period of Abdulhamit II, Period of Constitutional Monarchy.*

Özet

Osmanlı, son dönemlerinde yaşadığı olumsuzlukları, şekli bir takım düzenlemelerle aşmayı düşünürken bir anda kendisini iç meseleleriyle boğuşur hâlde bulur. Bu olumsuz gidişin bir takım önlemlerle ve sıkı tedbirlerle durdurulması tecrübe edilse de Tanzimat'la birlikte hızlı ve farklı bir ivme kazanan batılılaşma sürecini, devletin bünyesi kaldıramaz, yaşanan olaylar karşısında algısı zayıflar, yanlış teşhisin ardından gelen olumsuz neticeler devletin gücünü daha da azaltır. Bu gidişattan sadece devlet kurumları değil, devlet dışındaki kurumlar da payını alır. Artan toplumsal beklentilerden, dönem içindeki kuvvetli unsuriyet eğilimleri gibi sebeplerden endişe duyan devletin, konuyla ilgili ciddi birtakım önlemler alması elbette tabiidir. Bu önlemlerin, yasa koruyucular tarafından normalin üzerinde bir yaklaşımla uygulanması, bazı durumlarda insanların ölümüne sebep olmuştur. İşte siyasal kaosun ve toplumsal bunalımın yaşandığı bu dönemde, İzmir'de edebiyat ve siyasetle ilgilenen, dönemin tanınmış simalarından biri olan Tevfik Nevzat, bu olumsuz ortamın mağdur ettiği kişilerden biri olmuştur. Onun ölüm şekliyle ilgili yazılan şeyler, dostlarına yazdığı mektuplar ölümüyle ilgili birçok tereddütü de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada Tevfik Nevzat'ın ölümüyle ilgili yazılanlardan, kendisinin arkadaşlarına ve kardeşine yazdığı mektuplardan hareketle bahsi geçen vahim olay değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Tevfik Nevzat, II. Abdülhamit Dönemi, Meşrutiyet Dönemi.*

¹ Okt. Dr., Balıkesir Üniversitesi, e-posta: ruhiinan@hotmail.com

GİRİŞ

Oğuz Atay, kahramanı Hikmet Benol'e "Yalnızlığın Oyuncakları" adlı hikâyede şu cümleleri söyler:

"Nihayet insanlık da öldü. Haber aldığımızı göre, uzun zamandır amansız bir hastalıkla pençelesen insanlık, dün hayata gözlerini yummuştur. Bazı arkadaşlarımız önce bu habere inanmak istemediler ve uzun süre, 'Yahu insanlık öldü mü?' diye mırıldanmaktan kendilerini alamamışlardır. Bu nedenle gazetelerinde, 'insanlık öldü mü?' ya da 'insanlık ölür mü?' biçiminde büyük başlıklar yayımlamakla yetinmişlerdir. (...) İnsanlık artık aramızda dolaşmasa bile, hatırası gönüllerde her zaman yaşayacak ve çocuklarımız bizden, bir zamanlar insanlığın olduğunu, bizim gibi nefes alıp ıstırap çektiğini öğreneceklerdir" (Atay 2004:255).

Yukarıda kurmaca bir metinden alınan bu trajedi, çok daha acı bir şekilde Tevfik Nevzat'ın şüpheli ölümünün ardından yaşanmıştır. Nevzat, ölümünden önce yaşadığı onca sıkıntıdan hareketle, trajik akıbetini önceden tahmin eder ve karısına bir vasiyet mektubu yazar. Bu vasiyet mektubu, "insanlığın ölümü"nü somut bir göstergesidir. O, vasiyetinde şöyle der:

"Validemin ellerinden operim, Çocuklarımı önce Allah'a sonra zevceme emanet ederim. Birçok adamlara iyilik ettimse de kimseden vefa görmedim. Yalnız biraderim Refik Nevzat'tan ümidim vardır. O istediğim gibi çıkarsa bana borçlu olduğu teşekkürü, aileme hizmet ile yerine getirsin. (...) Bütün akraba ve taallukatımdan memnunum hepsine hakkım helal olsun. (...) Bana kötülük edenlerin hepsini affettim. (...) Karımın hayali mezarlıkta bile hayalimden çıkmayacaktır. Evde bulunan eşyamanın umumu zevcemindir. Benim hiçbir şeyim yok, zevceme de üç yüz adet Osmanlı lirası borcum vardır" (Somar 1948: 30).

Tarihteki çoğu şair ve yazarın öldürülme sebepleri arasında, entrikalar ve kıskançlık sonucu atılan iftiralar en önde gelmiştir. Bu durumu izafi olarak makul hâle getiren en önemli sebepse devletin bekasının zarar göreceği endişesidir. Otorite, mutlak gücünü engelleyecek fiilleri bertaraf etmeye odaklı olan bu figürü, aşırı kabul edilen muhalif görüşleri veya eylemleri azaltmak ya da yok etmek için kullanır. Uygulamanın biçimi ise döneme, kuruma, kişiye göre değişir..

Temel olarak 19. yüzyıla kadar şair ve yazarların cezalandırma nedeni devlet ricalini hicvetme iken, 19. yüzyıldan sonra sosyal ve siyasi olaylar neticesinde ortaya çıkan kaotik ortam ve bu ortamdan beslenen çıkar kavgaları ve menfi düşünceler, bu tür cezalandırmaların sebebi olmuştur. Çokça ifade edilen Sultan Abdülhamit dönemindeki sıkı tedbirlerin ve muhbirciliğin had safhaya ulaşması ardından 31 Mart Olayı ve İttihatçıların iktidarda olduğu dönemlerde yasakların artarak devam etmesi, belli kesimlerde büyük bir hayal kırıklığına sebep olmuştur. Dönemin içinde oluşan bu karışık ortam, şüpheli ölümlerin artmasına da zemin hazırlamıştır. (Kabacalı, 1993: 27).

Türk Edebiyatında ölümü şüpheli olan ya da malum! sebeplerle öldürülen bazı şair ve yazarlar, katlin uygulanmasıyla çoğu zaman kendilerine isnat edilen suçların doğruluğu ispatlanmadan unutulmuşlardır. Cafer Çelebi ve Pertev Paşa'nın öldürüldükten sonra suçsuz olduklarının anlaşılması, soruşturmaların derin bir şekilde yapılmadığının, haklarında verilen hükümlerin alelacele uygulandığının bir göstergesidir.

Yine Sabahattin Ali ile ilgili olarak Cemil Sait Barlas ile İlhami Soysal arasında geçen şu konuşma, bu tür olaylara insanların ve kurumların nasıl baktığını açık bir şekilde gösterir. Bir akşam Cemil Sait Barlas ile İlhami Soysal birlikte dost yemeğinden dönüyorlarken Soysal'ın Sabahattin Ali olayını açarak "Bu kaçış ve öldürülüş hikâyesine ne diyorsunuz" diye sorması üzerine Barlas birden durup Soysal'ın elini tutarak şöyle der:

"Hiç sorma bu hikâyeyi... Şöyle ya da böyle hepimizin elinde kanı vardır, bulaşmıştır bu cinayet hikâyesine, ... Üstüne gitmemiz lazımdı, gidemedik, hata ettik... Türkiye'nin en büyük yazarlarından biriydi, ölümünden biz sorumluyuz..."

Soysal sözlerine şöyle devam eder:

"Cemil Sait bunları öylesine söylemişti ki konunun üstüne bir daha dönemedim. Hep kafamı kurcalamıştır. Barlas, 1948-1950 yıllarında Hasan Saka hükümetinde Ticaret, daha sonraki Şemsettin Günaltay hükümetinde de Devlet Bakanı idi. Hükümet olarak bir bildikleri mi vardı, yoksa eski Devlet Bakanı Barlas, özel olarak bu konuda bilgi sahibi mi idi? Bunu öğrenemedim" (Ertüzün 1985: 37).

Edebî değerlendirmelerde, bu gibi talihsiz vakaların daha çok İstanbul özelinde yaşanmış olduğu gibi bir kanaat yaygın olsa da İstanbul dışındaki şehirlerde de bu tür vakaların yaşanmış olduğu bir hakikattir. Oldukça sıkı bir dönemde İzmir'de gazetecilik yapmış, edebiyat ve siyasetle ilgilenmiş olan Tevfik Nevzat'ın ölüm şekli de çelişkili açıklama ve bilgilerle neticesinde hâlâ net olarak bilinmemektedir. Nevzat, yaptığı çalışmalar ve edebî kişiliğinden çok II. Meşrutiyet'in ilanı gibi önemli bir dönem ve olayla hatırlanan bir edebiyatçıdır. Ziya Somar'ın "İzmir'in ilk fikir ve hürriyet kurbanı" olarak nitelendirdiği Tevfik Nevzat, Meşrutiyet'ten sonra "hürriyet kahramanı" olarak anılır (Somar, 1948: 125).

Tevfik Nevzat'ın hakkında yapılan çalışmaların yok denecek kadar az olması, onun eserlerinin niteliğini anlamada ve dönemle ilişkisini ortaya çıkarmada eksik kalmaktadır. Tevfik Nevzat'ı önemli kılan, yaşadığı dönemin olayları içerisinde İzmir'de hem edebî hem de siyasi faaliyetlerde bulunmuş bir şahsiyet olmasıdır.

1281/1865 yılında İzmir'de doğan Tevfik Nevzat, İzmir Rüşdiyesi'ni bitirdikten sonra daha ileri seviyede eğitim kurumu bulunmadığından öğrenimine devam edemez. Tire'ye, Yozgatlı Mustafa Keşfi Efendi'nin yanına giderek ondan ders alır (Şahin, 1993: 1-2). Bu sırada Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenir. Tevfik Nevzat'ın yetişmesinde Mustafa Keşfi Efendi'nin yanında Halit Ziya ve Bıçakcızâde Hakkı Bey mühim bir yere sahiptirler. Halit Ziya Uşaklıgil, Kırk Yıl'da Bıçakcızâde Hakkı Efendi'nin Tevfik Nevzat'ın hayatında bir dönüm noktası olduğunu gösteren bir olaydan bahseder. Tevfik'in şiiere olan merakını bilen Bıçakcızâde Hakkı Efendi onun mahlas isteğine karşılık ona Nevzat ismini vermiştir (1987: 145).

Tevfik Nevzat'ı yakın ilişkilerde bulunduğu kişiler ve faaliyetleri açısından değerlendirildiğinde edebî hayatını üç dönemde incelemek mümkündür:

1. Servet-i Fünûn Edebiyatı dönemi
2. Jön Türklerle ilişkide bulunduğu dönem
3. Türkçü ve Türkçeci olduğu dönem (Şahin, 1993: 114).

1. Halit Ziya ve Servet-i Fünûn Dönemi

1881 yılında henüz on altı on yedi yaşlarında iken arıza ve istida yazma görevinde bulunan Nevzat, başarı ve zekâsıyla Rûsûmat ve Tahrîrat Kalemünde kısa zamanda yükselir (Somar, 1948: 15). Halit Ziya ile de bu yıllarda tanışır.

Tevfik Nevzat'ın şiire olan merakı ve şarklı tarafı, Halit Ziya ile yollarının kesişmesine, ardından da onun Batı'ya yönelmesine sebep olur. Halit Ziya'nın ilgisini çeken Tevfik Nevzat'ın şiire olan düşkünlüğüdür. Farklı dünya görüşüne ve edebiyat anlayışına sahip olmalarına rağmen, dostlukları uzun yıllar devam eder. Tevfik Nevzat için "Hakkı Efendi'nin Doğu'suna ne kadar eğilmiş idiyse benim Batı'ma da aynı kendini bırakışla eğilirdi. Onunla ikimiz ele ele tutuşarak Batı'dan Doğu'ya, Doğu'dan Batı'ya dolaşmalarda o her zaman biraz daha Doğu'dan uzaklaşmış olarak çıkardı." ifadelerini kullanan Halit Ziya, aralarındaki fikir çatışmaları ile ilgili olarak da Tevfik Nevzat'ı temiz ve katıksız yüreğiyle arayı bulmaya çalışan bir kişi olarak tarif eder. Hakkı Efendi için de "Ne kadar isterdim ki onun batıya da biraz hoşgörülülikle bakan bir beğenme görüşü olsun. Nitekim ben doğuya bakarken öyle yapardım." diyerek bu temennisini belirtir (1987: 145). Bu üç isim İzmir'de çıkardıkları "Nevruz" mecmuası altında birleşirler. Mecmuanın takdim yazısından dergiyi çıkarma amaçları ve edebî düşünceleri anlaşılmaktadır:

"Şimdiye kadar edebiyat ve fenne dair bir risâle neşrolunmaması bizi, daha doğrusu memleketimizde bulunan tarafdârân-ı maarifi meyûs etmekte idi. Böyle bir hizmet-i müfthireyi hiç kimsenin deruhte etmemesi, ye'simizi o kadar tezyid etmişti ki, en sonra, aczimizi çaresizliğimizi düşünmeksizin, böyle bir teşebbüste bulunmaya kendimizde mecbûriyet hisseyledik.

Vatana hizmet ne türlü olursa olsun ma'yub olmayacağından bizim de şu cesaretimizin mücib-i hande-i istihzâ olmayacağı ümidindeyiz.

İhtimâlki, meşâhirden nakledeceğimiz eserler, kâhilerimizin bâdi-i tahsin ve itibarı olarak hem risâlemiz terakki eder, hem de güzêrân-ı eyyâm sây ü ikdâm ile biz de terakki eyeriz. İleride enzâra daha güzel eserler takdimi a'malimizin en birincilerindedir. Tahrir Hey'eti" (Nevruz, nr.1., 1 Mart 1300/13 Mart 1884)

Nevruz, bu amaç ve ilkeler doğrultusunda çıkarılmış olsa da Somar, dergide Fransız edebiyatından tercümelere fazlaca yer verildiğini belirtir (1944: 9). Bu yönüyle Nevruz, İzmir'de müslüman halk arasında çıkarılan ilk edebî dergi olmasının yanı sıra, tercüme metinlerin ağırlıklı olarak yer alması nedeniyle kurucularının şahsi hayal ve isteklerinin hayata geçirildiği bir yayın olmaktan öteye gidememiştir. 1885'te kapanan dergide, Tevfik Nevzat'ın yirmiyeye yakın yazısı çıkar. Bunlar arasında şiirleri de vardır.

Tevfik Nevzat, bir süre İzmir İdâdî Mektebinde Lisân-ı Osmanî dersleri verir. Halit Ziya ile olan ikinci yayın denemeleri Hizmet Gazetesi ile gerçekleşir. 13 Kasım 1886'da yayımladıkları ve ilk sayısı dört sayfadan oluşan gazetenin bütün sorumluluğu "bu girişimin iki çalışkan çarkı" olan Halit Ziya ve Tevfik Nevzat'a kalır (Uşaklıgil, 1987: 208). O güne kadar farklı dillerde yayın yapan gazetelerin dışında özel bir Türkçe gazetenin yayın hayatına başlaması, Hizmet Gazetesi'nin kısa sürede meşhur olmasını, İstanbul'dan uzak bir yerde yayın yapıyor olması da derginin yayın politikası noktasında üzerinde baskı hissetmemesini sağlar.

Tevfik Nevzat Rûsûmat Dairesi'nde çalışırken aynı zamanda onun Hizmet Gazetesi'nde işe başlaması ve yine aynı dönem avukatlık imtihanına hazırlanacak olması, Rûsûmat'taki

görevinden ayrılmasına sebep olur (Şahin, 1993: 10). O dönem Maarif'te aldığı görevler, yaptığı çalışmalara Hizmet Gazetesi'nde çıkan eğitimle ilgili yazılarına da katkı sağlar (Nevzat, 1891). Bir yandan da avukatlık sınavını kazanarak kısa zamanda İzmir'in tanınmış ve başarılı avukatları arasında yerini alır.

2. Avrupa Hayatı ve Jön Türklerle Tanışması

Tevfik Nevzat'ın hayatındaki ikinci önemli dönüm noktası Halit Ziya'nın İstanbul'a yerleşmesiyle başlayan dönemdir. Emrullah Efendi ile başlayan yakınlığı onu birçok genç gibi Avrupa'ya sürükler. Meşrûtiyet'in ilânından sonra Maarif Nâzırı Emrullah Efendi ile Paris'e kaçar. Şerif Mardin bu kaçıışı, Namık Kemal hayranlığından kaynaklanan bir taklit olarak değerlendirir: "Bilhassa Tevfik Nevzat'ın romantik hürriyetçiliğinde Namık Kemal'in davranışlarını taklit etme arzusu apaçıktır. Tevfik Nevzat da hürriyet hakkında şiir yazacaktı. Ancak Tevfik Nevzat ile kendinden önce ve sonra gelecek olan firâileri Namık Kemal'den ve Yeni Osmanlılardan ayıran başlıca unsur Yeni Osmanlıların Avrupa'ya kaçmayı tasarladıkları için değil aksine bir tesadüf eseri olarak memleketin dışına çıkmış olmalarıydı" (2008: 39).

Halit Ziya, Tevfik Nevzat'ın kaçıışı sonrasında duyduğu şaşkınlığı ve üzüntüyü Kırk Yıl'da ayrıntılı bir şekilde anlatır. Kaçmak için Emrullah Efendi'nin Maarif Müdürlüğü'nün veznesinden para çalarak yaptıklarına dair söylentilere ise inanmak istemez. Ona göre Tevfik Nevzat; o güne kadar uzaktan yakından tanıdığı binlerce insan örnekleri arasında, zekâsının benzersiz yüksekliği, vicdanının bir çocuğun masumluğu kadar temiz olması, yaptığı faydalı ve değerli şeyleri, en zor ve içinden çıkılmaz bir işi bile bir oyuncak sayacak kadar suhuletle halledebilen derin akıllı kişiliği ile farklı bir yerde tutulmalıdır. Halit Ziya, onun bu özelliklerine sahip olan daha önce pek az kişiyle karşılaştığını ifade eder (1987: 432).

Tevfik Nevzat, Paris'ten Cenevre'ye geçer ve Hizmet gazetesini taş basmasıyla orada da neşreder (İnal, 1970: 1888). Bu arada, Avrupa'da faaliyetlerde bulunan Jön Türklerle tanışır. Şiirlerinin içeriği de bu yönde değişir ve âdeta dönemin modası hâline gelen Abdülhamit idaresini eleştiren, hürriyeti savunan şiirler yazar (Somar, 1948: 31):

*"Görme, yazma, okuma, söyleme,
Çekilir mi bu kadar istibdâd!
Hür yaratmış iken Allah bile
Ne için olduk esir-i bî dâd?"*

Bir süre sonra Cenevre'deki hayatı, onda birtakım değişikliklere neden olur. Burada bulunduğu günlerde yazdığı vasiyetnamesinde "Memlekete hizmet etmek sevdasıyla şöyle büyük bir cinnet etmiş bulundum; bununla gerek kendimi, gerekse ailemi mahvettim." diyen Tevfik Nevzat, pişmanlığını çok açık bir dille ifade etmektedir (Somar, 1948: 32). Öyle ki "Bizi et padişahım dülşâd / Eyleriz lütfundan istimdâd!.. / Hangi bir bab'a iltica ederiz, / Padişahıtan da görmesek imdâd" sözleriyle kendisi ve arkadaşları için padişahıtan af bile diler. Padişahın onu ve arkadaşlarını affetmesi sonucu İzmir'e gönderilirler, ancak sürekli denetim altında tutulurlar. Tevfik Nevzat, 1896 yılında "Ahenk" gazetesini çıkarmaya başlar. Aynı yıllarda Bıçakçızâde Hakkı Efendi, İzmir gazetesini çıkarmaktadır ve aralarında bir tartışma yaşanır. İzmir gazetesinde "dinsizlikle" suçlanan Tevfik Nevzat, bir yandan da hükümete jurnal edilir (Somar, 1948: 51-54).

1897 yılında İzmir Mevlevî Şeyhî Nuri Efendi, Doktor Taşlıoğlu Ethem, avukat Güzel Hasan, Abdülhalim Memduh, Tokadizâde Şekip ve Tevfik Nevzat Bitlis'e sürgüne

gönderilirler. Tevfik Nevzat, 8 Kasım 1897 tarihini taşıyan mektubunda, İzmir’de bir edepsizin jurnali üzerine Bitlis’e sürgün edildiklerini yazmaktadır. İnal ise Tokadizâde Şekip’in tercüme-i hâlindeki bilgiye göre “memuriyetle, fakat menfi sıfatıyla İzmir’de bulunan bir şahsın verdiği jurnal” üzerine Bitlis’e gönderildiklerini belirtir (1970: 1888). Ertesi yıl serbest bırakılarak İzmir’e iade edilirler.

3. Türkçü ve Türkçeci Dönemi

Tevfik Nevzat, İzmir’e döndükten sonra gazetesini yeniden çıkarmaya başlar. Mehmed Necib Türkçü ve Mehmed Şeref Bey’in başlattıkları “sade dil” hareketine katılır. Hizmet gazetesinde devam eden Türkçecilik tartışmaları, Tevfik Nevzat’ı bu hareketi yayan kişi hâline getirir. Hizmet, Ahenk ve İzmir gazeteleri arasında çıkan tartışmalar, “Türkçe Yazmak Çığı”nı daha da genişletir (Şahin, 1987: 49-50). Başta, Tevfik Nevzat’ın üzerinde önemli etkisi bulunan Bıçakçızâde İsmail Hakkı Bey, Türkçü Necip’in hem dil konusunda hem de diğer konulardaki yazılarını eleştirir. Tartışmaların uzamasında en önemli sebep ise Bıçakçızâde’nin herhangi bir dayanağı olmadan, Türkçü Necip’e karşılık vererek onu eleştirmeye devam etmesidir (Gökçek, 1990: 98-106). Tevfik Nevzat da bir müddet Servet-i Fünûn etkisinde şiirler yazarken bu yeni harekete katıldıktan sonra Servet-i Fünûn’u Fransız taklidi gayr-i millî bir edebiyat olarak nitelendirir: “Bizde düşünülmemiş şeylerden yabancı terkiplerle yapılacak bir edebiyata mı acıyoruz? Bırakın yıkılsın!.. O iğreti düşünce, o iğreti dil kökünden kopsun. Evet bize o dil musiki gibi geliyordu. Çünkü ona öyle alışmıştık. Şimdiki dile alışsak, bize daha tatlı gelecektir. Bizim gibi akıcı, kabadayı dile alışık bir millete, şimdi yapılacak (yeni) dil eskisinden hoş gelecektir.” (Somar, 1948: 94). Ömer Seyfettin, 1915 yılında yazdığı bir yazısında Tevfik Nevzat’tan bahsederken onun eski Eski milletperver muharrirlerden olduğunu, Türkçe yazmağa on yedi sene evvel başladığını, hatta yazdıklarının Türkçe olup olmadığını anlamak için, öncelikle az münevver olan annesine yazdıklarını okuduğunu, onun anlamadığı kelimeleri çıkarttığını, beğenmediği cümleleri tekrar düzelttiğini ve kullanılan bu yöntemin ilmi bir yöntem olduğunu ifade eder. (Turan Gazetesi 1915: 1451/5)

Nevzat’ın göz hapsi devam etmektedir. Kardeşi, Refik Nevzat’a yazdığı mektubunda kendisi aleyhine jurnallerin çoğaldığını ve bundan dolayı duyduğu huzursuzluğu dile getirmektedir: “Vallahi ne yapacağımı şaşırđım. Kimse ile görüşmüyorum. Bir yere gitmiyorum. Sırf işle meşgulüm. Bu da bir kabahat oluyor. Bilmem buna sen ne dersin?” (Somar, 1948: 73).

1902’de Şâir Eşref ve Hafız İsmail ile birlikte “erbâb-ı fesat” yaftasıyla tutuklanarak İstanbul’a götürülürler. Bunun nedeni, Eskişehirli Takiyüddin isminde bir gencin kendisini kurtarmak için Tevfik Nevzat ve arkadaşlarının adlarını vermesidir. Bu kişi, gazetede yazılarından tanıdığı ve hükümet tarafından da denetim altında tutulan malum kişilerin isimlerini vererek suçunu affettirmeyi amaçlamaktadır (Kabacalı, 1993: 63). Şâir Eşref, 1904’te yazdığı Deccal adlı kitabında İstanbul’a götürülüşlerini, sorguya çekilişlerini şöyle anlatır:

“Kâğıtlarımızı topladılar. Bizi de aldılar. Hükümete götürdükleri gece gündüz polis beklemek şartıyla on gün İzmir polis dairesinde dışarıyla ilişki yasaklanmış olarak kaldık. On gün sonra yukarıda söylediğim üç kişi ile İzmir’den de üç polis eklenerek İstanbul’a götürmek üzere Pandeliyona vapuruna bindirdiler.

Polisler bizi Bâb-ı Zaptiye zindanına teslim ettikten sonra def olup gittiler. Cehennem olarak ayrı ayrı deliklere koydular. Böyle sıkı sıkıya havadan, güneşten yoksun olarak günler geçti.

Bizim bilmediğimiz bizim iş için Başsavcı Cemal ve Bidayet Savcısı Necmeddin ile Dersaadet sorgu yargıçlarından oluşan özel bir soruşturma komisyonu kurmuşlar. Bana birkaç kez sorulan sorular da, daha birkaç kişiyle birlikte Eskişehirli Takiyeddin Efendi adında birisini tanıyıp tanımadığımdan ibaretti. Tanımıyordum. Ve kuşkusuz böyle cevap veriyordum." (Kabacalı, 1988: 55-56)

Devamında kendilerine yöneltilen suçlamaları, verilen cezaları anlatır. Öte yandan yazdığı şiirleriyle Sultan Abdülhamit dönemini sert bir dille eleştirmeyi de ihmal etmez.

*"Bilenlerle değildir pâdişahım bilmeyenler bir
Tarık-i i'tisâfı yolcular reh-zenden öğrensin
Ma'at-tazîm gelsin şimdi diz çöksün huzurunda
Usûl-i zulm – gadrı Engizisyon senden öğrensin."*

(Doğru yoldan sapmayı yolcular yol gösterenden öğrensin. Saygı ile gelsin şimdi diz çöksün huzurunda, acımasızlık ve zulüm usulünü Engizisyon senden öğrensin.) (Kabacalı, 1988, 63, 220-221)

Mahkeme Hafız İsmail'in beratına, Eşref'in bir sene mahkûmiyet almasına, Tevfik Nevzat'ın ise üç sene kalebend olarak mahkum edilmesine karar verir. Bu karardan birkaç ay sonra, 10 Aralık 1903'te cezaevinin "Mehterhane" denilen bölümüne sevk edilirler. Bir süre sonra Tevfik Nevzat, Adana'daki Piyaz kalesine gönderilir. Ailesi onun Rodos'a nakledilmesi için bir hayli uğraşır; ancak, bir netice alamaz. 17 Mayıs 1321/22 Mayıs 1905 tarihinde ailesine çekilen telgrafla Tevfik Nevzat'ın kendisini kuyuya atarak intihar ettiği bildirilir. (Kabacalı, 1988: 65). İnal, İzmir'den gönderilen bir varakada "Müddeti mahkûmiyeti ikmâl için Piyaz kalesine gönderildi. Her ne sebebe mebni ise sonra Adana'da alıkonuldu. Kaleli bir şehre gönderilmesi için vâki olan istidaları reddolundu. Mahkûmiyeti kalebendlik iken kürek cezası gördü. Tahliye müddetinin hulûlünden üç ay evvel Adana habishanesinde şehid edilerek intiharı işaa olundu. Avrupa matbuatı da bunu teyid etti." (1970: 1888) yazdığını ifade eder. Tokadizâde Şekib dışında çoğu insan Tevfik Nevzat'ın intihar ettiğine inanmaz. Bezmi Nusret Kaygusuz konuyla ilgili olarak Adana Valisi Bahri Paşa'nın saraydan aldığı emir sonucu Tevfik Nevzat'ın hapisane bekçileri tarafından oda kapısına asıldığı ve durumun resmi bir ölüm olduğu anlaşılmasında için intihar ettiğinin duyurulduğunu ileri sürer (Kaygusuz, 1955: 10).

Eşref'in felaket arkadaşına latife olarak şu kıtalar söyler (İnal, 1970: 1888):

*"Miri Nevzad'ın sokağa yığsalar efaalini
Din uzakdan seyrederken cumbadan iman güler
Ursa hikmetden eğer dem ruhi Volter şâd olur
Dine dair bir mekale yazdı mı şeytan güler*

*Öyle mahir ki vekâletde cenabı Nevzad
Kurtarır katili mahkûmu vekâlet etse
Hem çıkar harice canı hem eder şehri âyîn
Müddeti habsinin emma sülüsani bitse"*

Tevfik Nevzat'ın mektuplarına bakıldığında, intiharı düşünen bir insan psikolojisinin olmadığı daha net görülebilir. Netice itibariyle intihar, sürece yayılı plânlı bir eylemdir. Yazılarında intiharla ilgili bir işarete veya bir fikre rastlanmaz ancak ölümü ile ilgili bazı endişeleri vardır. Şu satırlar Nevzat'ın bazı tehlikeleri önceden sezdiğini göstermektedir:

“Dün hapisane müdürü iki üç güne kadar ayrı bir yere geçeceğimi söyledi. İnşallah oraya geçince eski çektiklerime dair size ara sıra yazarım. Çünkü vahamet tamamen nail olmuş değildir” (Somar, 1948: 124-125). Tevfik Nevzat, hapisanede bütün yaşadıklarına rağmen okumayı asla bırakmaz. Fizyoloji gibi farklı alanlarla ilgilenir, hatta bunlarla ilgili mektubunda iki kitaba ihtiyacı olduğunu yazar. Kendisini meşgul edecek bir şeyler araması, mektuplarında karamsarlık olarak nitelenebilecek cümlelere satır aralarında pek rastlanılmaması, onun zihninin ve kalbinin intihar düşüncesinden uzak olduğunu düşündürmektedir.

Bu tür durumları değerlendirirken o dönem içerisinde birçok kurumda ve yerde bulunan malum kin besleyen muhbirlerin etkisini dikkatlerden uzak tutmamalıdır. Mesela Pertev Paşa'nın ölümü ile ilgili malumatlar bu durumu teyit etmektedir. Pertev Paşa, öldürüldükten sonra cesedi evine getirilmiş, sabah olunca eceliyle öldüğü haberi duyurulmuştur. Tevfik Nevzat'ın da bu şekilde öldürülmüş olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir, intihar ettiği akla çok uzak gelmektedir. Dönemin şartları gereği tepkilerden çekinildiği için böyle bir yola başvurulmuş olunması ihtimaldir. Tevfik Nevzat'ı en iyi tanıyanlardan biri olan Halit Ziya'nın şu sözleri manidardır:

“..Ve bir gün, bu yaşama yeteneğini çoktan yitirmiş beden, zindanın kuyusunda bulundu. Bedensel gücü bitip tükenip sona erdikten sonra ruhsal gücü de tükenmiş de bu sonuç o yüzden mi meydana gelmişti? Yoksa ruhsal gücünün bir türlü öldürülemediği kanısına varılarak, sonunda onu bir kuyu dibinde söndürmek mi istemişlerdi?...” (1987: 433).

Halit Ziya birinci olasılığa hiç inanmadığını, en dertli anlarında bile hayata kahkahalar atarak gülen bu insanın, o kara kuyuya da gülerek koşmak için kendinde güç bulduğunu kabul etmek istemediğini belirtir.

Sonuç

Tevfik Nevzat, yaşadığı dönemde İzmir'in önemli siyasi ve edebî bir kişiliğidir. Fakat onun edebî veya siyasi kişiliğinden daha çok ölümü ile ilgili belirsizliklerle hatırlanması üzüntü vericidir. Tevfik Nevzat'ın eserleri ve düşünceleri ile ilgili yeterli çalışma bulunmadığı gibi, yaşamının nasıl sonlandığını da doğru şekilde açıklığa kavuşturacak bir belge yoktur. Halit Ziya, Tevfik Nevzat'la aynı evi paylaşan ve onu en yakından tanıyan bir kişi olarak “konuşur gibi kolaylıkla şiir yazan, bir yandan dostlarıyla şakalaşır bir yandan makale yazabilen ve en önemlisi en sıkıntılı anlarında bile hayata kahkahalarla tutunan bir insan” ifadesiyle Tevfik Nevzat'ın intihar etmiş olabileceğine ihtimal vermez. II. Meşrutiyet öncesi başlayan ve sonrasında devam eden o kaotik dönemde, pek çok şair ve yazarın iyi şeyler yaşamadığı gerçektir. Tevfik Nevzat ve arkadaşları herhangi bir öldürme olayı ile bağlantıları olmamış, sadece düşüncelerini dile getirmişlerdir.

Tevfik Nevzat, muhtemeldir ki II. Meşrutiyet öncesindeki toplumsal ve kurumsal histerinin kurbanlarından biri olmuştur. Yazdıkları ile ilgili pişmanlığını bildirmiş olması, onun geri kalan hayatında sanatını rahat bir şekilde devam ettirebilme garantisini kendisine vermemiş; aksine onu izleyen gözlerin sayısını daha da artırmıştır.

Tevfik Nevzat'ın hayat hikâyesi, yaptığı şeyler ve bıraktığı eserler aynı netice ile sonlanmış bazı şair ve yazarların hayatıyla neredeyse birebir eşleşmektedir. Bu benzerlikler; birileri hakkında aynı kaygıları taşıyanların, aynı yöntemleri kullanarak aynı neticeleri amaçladıklarının en bariz göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Atay, O. (2004). *Tehlikeli oyunlar.*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertüzün, R. M. (1985). *Sabahattin Ali olayının gerçeği.*, İstanbul: Gür Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1970). *Son asır Türk şâirleri.* MEB, İstanbul.
- Gökçek, F. (1990). *Bıçakçızâde İsmail Hakkı'nın hayatı ve eserleri üzerine bir araştırma.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.
- Kabacalı, A. (1988). *Çeşitli yönleriyle Şair Eşref.* İstanbul: Özgür Yayınları.
- Kabacalı, A. (1993). *Türkiye'de siyasal cinayetler.*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Kaygusuz, B. N. (1955). *Bir roman gibi.* , İzmir: İhsan Gümüşayak Matbaası.
- Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin siyasî fikirleri (1895-1908).* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nevruz (1884). "Takdîm". Nu.1, 1 Mart 1300/ 13 Mar 1987.
- Seyfettin, Ö. "İstanbul Türkçesi", Turan Gazetesi, Nu: 1451, 10 Teşrin-i sâni 1915.
- Somar, Z. (1944). *Yakın çağların fikir ve edebiyat tarihinde İzmir.* İzmir: Nefâset Matbaası.
- Somar, Z. (1948). *Bir adamın ve bir şehrin tarihi-Tevfik Nevzat.* İzmir: Ahenk Matbaası.
- Şahin, İ. (1987). *Tevfik Nevzat.*, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Tevfik, N. (1891). "Maarif ve Mekâtib", Hizmet, Nu: 453, 26 Mayıs 1891/14 Mayıs 1307).
- Uşaklıgil, H. Z. (1987). *Kırk yıl.* İstanbul: İnkilâp Kitabevi.